

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

8.]

Kijön minden szombaton.

[Aprilis' 19-kén, 1834.]

B á r ó H i l l e r .

Azon óriási háboruban, melyet Európa' szabadságaért 's függetlenségeért oly ritka elszánnással 's a' történetben még eddig ismeretlen áldozatokkal, harmincz esztendeig küzdött Ausztria, az időszakot legfényesb tettekkel dicsőítvén 's egyszer'smind világtörténeti időfokká tévén — egyike vala báró *Hiller* azon hőseknek, kik harczkoszorút vívtak ki homlokaikra 's a' legragyogóbb érdemeket, melyek csak valaha karddal arattathattak, szereztek magoknak.

Hiller János Károly, régi württembergi nemzetségből vette eredetét, 's 1748. született Regioban Olaszországban. Atyja, Antal, mint őrnagy halt meg, miután 52 évi jeles katonaszkodásaért a' dicső Mária Theresia által 1771. örökös tartománybeli nemességgel jutalmaztatott meg. Hősünk már 14 esztendő korában elkezdé katonai pályáját a' gyalogságnál. A' hét esztendő burkus háboruban több alkalommal különös jeleit adá vitézségének, úgy hogy már 1778. százados kapitánnyá lett. A' következő béke alatt több politikai 's közgazdasági hasznos értekezéseket készített, 's azokért jutalmokat nyert. A' később kiütközött török háboru még tággab mezőt nyitott vitézségének; ugyan is, őrnaggyá emeltetvén, csapatjával nemcsak *Novi* első megszállásánál kitünteté magát, hanem azon hirre, hogy a' törökök *Buzinnál* összegyűltek és berohanással fenyegetnek, nem várván parancsot, csapatának egy részével megtámadta a' négyszer erősb ellenséget, és visszaverte. Későbbben 3200 fejből álló brigada adatott kormányára alá, mellyel 14 mértföldnyi vonalat kelle védnie; de a' hős, noha négy ellenséges vár 's egy erős tábor fenyegette állását, nem maradt védőleg, hanem a' sokkal erősb ellenséget megtámadván, visszaverte, erősségeiből, szigeteiből kiüzte és számos fogolyt visszahozott.

Novi erősség' ostrománál 300 emberrel a' vízi bástyát támadta meg, arra legelső lépett fel, 's jóllehet hajított kövel melybe ütetvén leesett, legottan ujra felmászott a' bástyára katonáinak serkentéseül 's egy hatfontos álgut felvitetvén, el is foglalta azt. Hasonlóul tünteté ki magát *Dubicza* vár' ostrománál is; éjjel nappal mindennütt ő volt az első minden veszedelmes vállalatban, úgy hogy az ostrom' szerencsés kimenetele leginkább csak neki köszöntethetett. Leve-lünk' szűk hézaga nem engedi, hogy véghez vitt hős tettei' hosszú sorát elbeszéljük; elég legyen említni, hogy a' halhatatlan *Loudon* rendkívüli tehetségeit hamar észrevévén, M. Theresia vitézi rend' keresztjének elnyerésére ajánlotta, 's miután a' rend' káptalana egyhangu-lag érdemesnek találta arra, ön kezével nyilvánosan függeszté melyére, ezen ünnepélyes szertartást szivreható beszéddel kísérvén 's egyúttal azt is megengedvén, hogy bárói czimerébe az ő czimerét tartó két vad embert felvehesse; ugyan ekkor ezredes hadnaggyá 's maga mellé alsegéddé (Flügel - adjutánsá) nevezte, 's a' legfontosabb katonai 's politikai foglalatossá-gokra használta. *Belgrád* ostrommánál és bevételénél többité érdemeit a' hős, annyira, hogy a' kormánynak beküldött hivatalos tudósítások mindenütt telvék valának *Hiller*' magasztalt nevével 's bajnoki tetteivel. Ezredessé, 's való-ságos general - adjutánsá neveztetvén, a' halhatatlan *Loudon*nak elválhatlan bajnoktársa lön mind halálaig; és mielőtt az az ő karjai közt kiadta volt nagy lelkét, egy különös levelben nejével 's öccsével együtt ötöt is a' császár' kegyelmébe ajánlotta; ki is *Hillert* érdemeinek jutalmául magyar honosítással (indigenatussal) díszesítette, 's különös évpénzbeli segedelmet rendelt neki. — 1794 general-őrnaggyá, 1795. pedig az olasz hadiseregnel general - hadi biz-tossá neveztetett. — 1796. a' rajnai táborhoz té-

tett által, két évvel későbbben pedig a' Lech-táborhoz; ott a' zürchi ütközetben különösen vitézkedvén, megsebesítetett; későbbben tábornagy-helytartóvá 's főherczeg Károly által *Kocskow* és *Suwarow* orosz hadvezéreknél katonai miniszternek rendeltetett. — 1800. a' tyrolisi hadisereg' vezérlete bízott réa 's a' rövid idő után rákövetkezett békével belső Austriának parancsnokló generálja lett. — Az 1805-ki nevezetes háboruban a' tyroli sereget vezérelvén, parancsot kapott, hogy János főherczegnek Insprukból visszavonuló seregstével egyesültön Károly főherczeg' armadáival az egyesülést támogatssa, 's ez alkalommal eleinte az utó-, később az előr-csapatot vezérelte. Az itt véghez vitt katonai tetteinek megbíralása túl vag e' levelek' körén.

(Folytatása következik.)

G á n g e s.

Ezen folyónak csak újabb időben ismertettek meg közelebről a' nagy Himalaja örökös havu hegy' délnyugoti lejtjén fekvő forrásai, hol azok előbb két kis folyót képeznek, egyik, az éjszaki, *Bhaghroti*, másik a' déli, *Alacamanda*, 's e' kettőnek egyesülése *Srinagar* (Sirinagar) város alatt, teszi a' Gángest, melly már itt 240 láb szélességű; továbbfolyásában számos vizek szaporitják. Eleinte délre irányozza futását, utóbb délkeletfelé fordul, azután, Bengalába érkezéttel keletre, végre ismét délkeletfelé, míg a' bengalai tengeröbölbe szakad. De előbb anynyi ágra oszlik, hogy csak a' nyugoti Calcuttánál, 's a' keleti, mellyel a' mértföldnyi széles Buremputer összeömlik, járathatók tengerihajóval. Az ezen számtalan ágazattal képezett 's száz meg száz szigetből és csatornából álló száraz, hasonló azon Deltához, mellyet a' Nilus' folyása Egiptomban alakít: csak hogy ez kétszer olyan nagy, 's az Indúok által *Tengerköznek* (*Sunderbundnak*) neveztetik. Ezt a' víz maga alkotja, még ma is szünetlenül növesztvén, minthogy mindezen ágaknak gyenge mosásu folyása nem képes az iszapot és fővényt tengerbe kotrani. Magát e' Sunderbundot nyolcz fő ága hasítja a' Gángesnek, 's vize a'

tengerben még három magyar mértföldnyi távolságra is megkülönböztethető. Annyira terjednek a' nagy zátonyok is a' tenger alatt, mellyek több század' multával uj mivelthető szárazzá leendnek. A' Sunderbund' minden partjai és szigetei rengeteg erdőkkel fedvék, 's ezek a' bengali tigriseknek, számtalan vadkanoknak, zergéknek 's más állatoknak tanyái. A' fáknak lombjait ezer madár élénkíti, 's éjente az erdő 's víz lángba borulva látszik szám nélküli fényhogarak' tündöklésétől. Csak emberek nem laknak itt, egyes favágókon és sókészítőkön kívül, de a' kik örökké életveszélyben forognak. Mert a' ragadozó állatok mellett nagy nyári hőségben, gyakori szelek' hiánya 's a' nyirkos föld' gőzölgése miatt szerfelett dögleletessé válik a' lég az embernek. A' Sunderbund' csatornáin járó hajók is kénytetnek éjente horgonyon maradni a' folyam' közepén, minthogy a' tigrisek meg nem elégedve szárazföldi martalékkal, éjszakának idején hajókat is megszoktak kutatni. A' nyirkos, forró levegő számtalan és gyakran iszonyu nagyságú bolygó tüzetet is lobbant fel, mellyek, mint *Riffer* mondja, a' Sunderbund iszonyu 's bámulandó vadonságai gonosz szelleminek tartatnak a' hajósoktól. A' Gánges évenkénti kiáradásával szerfelett jótékony Sunderbund feletti partlakosainak. A' folyó' ezen dagadása az esőszakban történik, midőn egyszer'smind olvadni kezd a' hó terjedékes bércezin a' Himalaja hegynek, honnan a' Gánges bő vizének oly nagy részét nyeri. A' Gánges' felső 's közép tájékain már aprilisben kezdődnek az esőzések, alrészein pedig juniushan. Ekkor a' Gángestől a' Buremputerig egész térség csak egy széles tenger, mellyből, mint Egiptomban, városok és faluk szám nélküli drága gátokkal kerített környeikkel csak szigetekként tűnnek fel. A' legnagyobb víz-magasság, mellyet a' folyam augustushan ér el, felül a' Deltán, 31 — 32 láb, de lejjel mindinkább csekélyebb. Augustus', 's october' elején lassan elpárologni kezd 's majd csak posványok maradnak, mellyek közt a' riskása föld buján viránylik fel. Ezen áradások nem csak megkövÉRítik India' nagy részét, hanem Bengala és Behán közt mintegy 15,000 mértföld távolságra utat is nyitnak a' hajónak. De ezen kívül is oly sokszorosan összekötvék a' Gánges, Buremputer 's más mellék vizek, szám-

talan ágak által, mellyekhez még csatornák is járulnak, hogy Bengalában majd egy város és falu sincs, melly legalább néhány mértföldnyi távolságra hajózható vizet nem találna termékeinek elvitelére 's annak, mire szüksége van, előhozására. Minden földmivelő saját hajóján viheti természetményit a' vásárra. *Rütter* szerint valami 30,000 hajós mondatik folyvást foglalatokodni 10 millionál több lakos' legszükségesebb cikkelyeinek olesó 's biztos előszállításával. Képzeltetni, hogy a' viznek évenkénti 20—30 lábnyi dagálya 's lohadása nem csekély változásokat okoz a' partmellékek' alakjában. Egész ültetvényes partok, száz éves tölgyekkel, borítottak és separtetnek el; míg más helyen nagy hirtelen új szigetek és partok támadnak. Ez által a' helységek' közösülései nem csak szünetlenül változtatnak, hanem meg is nehezítettnek, 's ezen körülmény oka Bengala' jó országutai' hiányának. Hol az előtt fenéktelen hajóutak valának, az esőzet után zátonyok tornyosulnak fel, gyakran elég erősekké a' folyamnak más irányadhatásra. A' Ganges partiföld' porhanyúsága felettébb segéli e' változásokat. Csak egyes dombos helyeken épülhettek állandó nagyobb városok, mint *Godagary*, *Comer-pour* 's a' t.

A' folyó' szélessége 10 — 15 angol mértföld között változó. Medrét gyakran változtatja, a' honnan *Gour*, Bengalának régi fővárosa, melly egykor a' Ganges mellett feküdt, attól most több mértföldnyi távolságra van. *Benares*' közelében 110 ölnyi messzeségre a' Ganges' partjától, 90 láb mélységben, egy régi folyam-ágy találtatott, nagy rakás csontal, melly ember és állatmaradványnak ismertetett, 's érzefegyver vágások nyomai látszottak rajta. Ez a' régi ágy 30 lábbal feküdt mélyebben, mint mostani medre a' Gangesnek. 105 lábmélységre ugyan azon fövény találtatik *Benares*' kutjaiban, melly most az oceán' partján mutatkozik.

De mi a' Gáigest még ezeken kívül nevezetessé teszi, az a' vallásos tiszteltetés, mellyel a' hindusok határtalan idő óta viseltetnek iránta. A' földkerekségnek egy folyama sem lett partlakosi előtt oly szentté, 's azok történetével és vallasával oly mélyen egybeszővötté. Azon áldás, mellyet a' folyó valóban önt határra, adományainak gazdagsága, a' mindennapi

élés felséges vizével, egészséges fürdői 's tisztításai, mellyekre ingerel, könnyen csábit-haták a' szelid hindust, világosabb ismeretek' hiányában, rejtett erejének természetes imádására. A' braminok' philosophiája bő tartalmu rendszerré csinostá ezt, 's kijelentési tanitmányakkal köté össze. Ezen bramin tanítás szerint az egész világ vízből jött ki istennel együtt, 's viszont a' Ganges vizei az istenek' származékjaivá lettek. Ezen folyók közül többen női istenségek, kik azokká változnak. Ez a' hiedelem régi idő óta száz meg száz ezer zarándokot hoza mozgásba, 's a' Ganges' népei közt mai napig is nagyon feltartja a' közösülést. A' beteg gangesfürdőben keresi gyógyulását, az egészséges pedig azon igyekszik, hogy halála után ezen folyóba szórassanak hamvai.

Allaha fürdő, hová esztendönként sok ezer zarándok megyen, a' város' igazgatójának 56,000 forint jövedelmet hajt évenként. De legnagyobb búcsuhely *Benares*, melly város a' hindusoknak az, mi *Mekka* a' *Muhamed*' imádojinak. 15 nap kell ott a' zarándoknak míg *Mehadeo*' templomában minden kiszabott szertartásit elvégzi. A' Ganges' partja mindenütt pompás kölépességekkel van itt kirakva, hogy kényelmesen lehessen a' folyamhoz lemenni, 's kertekkel, ligetekkel beültetve, mellyekben a' zarándokok 's braminok imádkozgatnak, alamizsnát osztogatnak, áldoznak, és mosdanak. — Nincs a' világon több part, melly az istenek' tiszteletére ily sok ragyogó épülettel diszlenék, számtalan itt a' templom, kápolna, csarnok; bálvány, fürdő 's e. e' f. Minél közelebb esnek a' jószágok a' Ganges' szent vizeihez, annál drágábbak 's gyakran iszonyu árak.

A' Gangesnek kellemes vize is igen magasztaltatik, 's mondják, hogy sokáig eltart; azért az indiai nábókok ezt hordják magokkal táborozásaikban. A' Gáigestől messze fekvő templomokban ez a' legbecesebb áldozat. *Ramisseram* szigetén *Koromandel* és *Ceylon* közt, nem szabad a' *Mehadeo*' templomában egyébbel, mint gangesvizzel áldozni; azért a' *fakirok* (koldulóbarátok) Keletindianak egészen déli csuecsáig) hordják a' gangesvizet.

A' szépség' különböző népeknél.

A' szépség' megfogása igen különböző a' föld' sok népeinél. A' régi péruiak szorgosan kitépdelék szakálukat. A' hunnok megperzselék gyermekeik' arczbőrét, hogy férfj korukban el ne rutítsa a' szakál képüket. Egy quitói india-nusnak legnagyobb megbecstelenítése haja' elvágása; a' grönlandiaknál, ha csak nem gyászol, vagy a' házasságról le nem mond valaki, igen nagy gyalázat nyírott fejjel járni. A' régi gallusok hosszú haját szerettek, melyet bizonyos kenőccsel veresre festettek; a' régi németek szappannal szökíték hajukat, melyet kecskefaggyuból és bükhamuból készítettek; a' mariáni szigetbeli hölgyek valami készített vízzel fejére festik hajukat, a' régi zsidó hölgyek aranyporral szokták volt behinteni; a' maledivi nők mindennap lenyírják, míg egészen feketén nem nő. *Loyer* egy issini királyt látta, ki szakálát husz kis fűrtbe pederíté, 's azok közé hatvan gyöngyöt alkalmazott; udvarnokjai esőrgöcskéket viseltek gyöngyök helyett szakálaikban.

A' szem' festése különös szokásuk a' keleti szépeknél, 's ezen módi úgy látszik, onnan származott tulajdonképen nyugotra. A' görög és római hölgyek rendkívül szépnek tartották, barnára festeni a' szemet. Floridában plajbász-szal festik a' hölgyek szemeik' belsejét és környékét. Az új görög és török hölgyek égetett elefántesontot vesznek szemöldjeikre, 's még szemeiket is azzal feketítik; ehhez egy arany vagy ezüst megnyálazott tűt használnak, mellyel a' port gyengéden hintik szempillájik közé. Arabiában csak nagy szemek tarthatnak kedveltetésre számot. Bérbe fogadtatnak oly emberek, kik a' gyermekek' szempillájit olykor húzogatták felfelé, hogy a' szemnyílásai táguljanak. Ezen emberek valóban oly semmirevaló ügyességgel is bírnak e' gyönyörű foglalatosságban, hogy a' szegény gyermekek csak hamar tökéletes juhszemet kapnak. Sínában az apró szemek kedveltetnek, 's a' dámák mindent elkövetnek növése' meggátlására; a' fiatal leánykák szünetlenül húzogálják szempillájikat, hogy meghosszabbulván, szemeiket eltakarják.

A' körmöknek is van módijok, 's ezeknek szépsége' megfogásában hasonlóképen elfajul a' hiuság. Néemely népek igen hosszan szeretik,

's ezektől mostanában mieink is nagyon felkapták. A' sinai tudósok és doctorok, hogy az alsóbb rendektől magokat megkülönböztessék, egy hüvelyknyi hosszúra hagyják. Kis ujjá' körmét soha sem vágja el a' sinai, ha csak nem valami mesterember. *Lalubre* oly tánczosnékat látott Siamban, kik tetszvágyból sárgaréz körmöket csináltak ujjaik' hegyére.

A' kis lábat főrangusághoz illőnek tartják a' sinai hölgyek, mióta bizonyos fejedelemlennek, de ki szerfelett szépnek mondatik, rendkívüli kis lába volt. Azért a' nagyobb rangu leányoknak korán réz csipőbbe fűzik lábaikat, hogy tovább ne nőhessenek.

A' mórok, Afrika' belsejében, nagy testűséggel kötik össze a' szépség ideálját, 's egy ugynevezett móri szépségnek legalább is oly kövérnek kell lennie, hogy csak két rabszolga segítségével járhasson, ha pedig tökéletes szépségnek akar magasztaltatni, oly nehéznek kell lennie, hogy egy tevé alig bírassa. Már leggyengédebb ifjuságukban szakadatlan törekedésük a' mór asszonyoknak ezen iszonyu kerületre szert tenni. A' fiatal leánykakat erőszakkal kényszerítik a' gondos anyák egy egy nagy tál tevétej' ivására, sőt az étvág'y gerjesztésére ütlegek is használnak e' szegény teremtményeknél. Én magam is láttam — így szól *Mungo Park* — egy szép fiatal leányt, egész óráig sirva ülni egy nagy tál megett, kit édes anyja irgalmatlanul ütögetett egy pálczával, mihelyt észrevette, hogy nem derekasan szörből. Ez a' liba bizlalás azonban nincs kártékony befolyással a' leányok' egészségére, hanem csak hamar észreveszik gyarapodását azon hatalmas testességnek, melly a' finom érzetű mórnál a' czipriai istenasszony' ingereit jóval felülmulja.

Indiában ólomlapokat tesznek az ujszülöttek' homlokára, hogy a' fejet minél szélesebbé tegyék, mert azt tartják, az legfőbb vonása a' szépségnek. Az Omaguák, Amerikában, a' telt hold' alakját elragadó szépnek tartván, elég kegyetlenek kicsinyeik' fejét két deszka közé szorítani, hogy ezen gyönyörű alakat megkapja. A' kafferek és lapplandiak pisze orrban büszkélkednek, 's mind addig nyomogatják azt, míg a' kellemes piszeséget szerencsésen el nem éri.

Az Induson túli népek apró szemeket, és nagy füleket szeretnek; igyekeznek azért tel-

Baro Hiller Janus Károly.

hetőleg összenyomni szemeiket, füleiket pedig nehéz súlyokkal levonni, 's mind addig ránczígálják, míg vállig nem nyúlnak. A' malabárok-nál megkülönböztető jele ez a' nemesi rangnak, minél nagyobb és hosszabb fülök, annál nagyobb rang 's nemesség. A' zemblaiak átlyükatják orraikat és füleiket, hogy apró kövekkel ékesithessék fel. A' siámi hölgyek oly nehéz fülön függőt hordanak, hogy a' fülkarima' lyukán a' miatt könnyen átdughatja az ember bütyök ujját.

Cook kapitány Súdvallishan oly szigetbelieket talált, kik azáltal hitték magokat szépeknek, ha az orr porcogót, mely a' két orrlyukat elválasztja, átfurván, esontot dugtak belé. Ez a' esont egy derék ujj vastagságu, öt hat hüvelyk hosszú, 's egész képükön keresztül ér, orrlyukaikat pedig úgy bedugja, hogy szájukat jól fel tátva kell tartaniok lehelhetés végett, 's beszédjük oly dunnyogó e' miatt, hogy egymást is alig értik.

Amerika' éjszaknyugoti részein az előkelő asszony alsó ajakának csuesorodásába lyukat fur 's abban egy darab gömbölyű fát visel, mintegy félhüvelyknyi vastagságut.

A' californiak, ujhollandiak és a' zöld fokhegyi lakosok különbféle szinnel festik be bőreiket, 's annál szebbeknek tetszenek magoknak, minél keselytarkábbak. Régi időkben a' most Angliának nevezett részét Nagybritanniának vad emberek lakták, kik egészen befesték magokat. Melyök közepe madárfejjel, két csecsök napsugárnemű vonásokkal, térdök oroslán fővel, lábszáruk és ikrájuk pikkelyes ábrákkal 's kigyókkal voltak befestvék. Férfj és nő lánczon hordák kardjaikat egy erős karikán, mellyet nyakra kapcsolnak.

A' hottentották olajat kennek gyermekeik bőrére, azután halzsirral és korommal bedörzsölvén tüznél beszivatják, hogy izlésük szerint szépen megbarnuljon a' bőr. A' mongolok, 's az Indus melletti félsziget más népei közt virágokat metszetnek a' hölgyek testeikbe, 's különbféle növényi szinnekkel oly tarkákká teszik magokat, hogy őket könnyen kivirágzott ágoknak tekinthetni.

Mi europaiak a' szépség' nézetét a' föld' legtöbb népeivel megosztjuk; majd a' gyengéket, majd a' tüzeseket szeretjük; a' kék szemek' szelid-

ségét, 's a' feketéknek tüzét kedveljük. A' szépség' választásában mi kosmopoliták vagyunk. Sőt egy közmondásunk azt tartja: „a' szép fekete is szép.“

A' tekenősbéka-fogas.

A' tekenősbéka a' szárazon és vizen élők közé tartozik, még pedig azok közt is a' négy lábuak közé. Négy lába van tehát, rövid farku teste, kis paizsos feje, fogtalan szája, rövid vastag nyelve, kemény csontnemű hát- és haspaizsa vagy tekenője. Az első inkább vagy kevésbé hajlott 's nagyobb körületű, mint a' lapos melyteknő; de mindenik úgy van egymással összekötve, hogy panczél képeznek, mely a' testnek minden részét a' fejig, lábakig és farkig befedi. Ezeket két nyílason nyújtja ki az állat panczéljából a' megkívántató szolgálatokra. A' legtöbb tekenősbékák ezenkívül úgy vannak alkotva, hogy az említett részeket a' kemény boríték alá vissza húzhatják. A' lyukak, mellyeken azokat kidugják, kicsinyek, úgy hogy semmi más ártalmas állat nem árthat nekik. A' panczélhoz hasonló fedezet hozzájuk növe 's testöknek egy részét képezi; így azt soha sem teszik le, hanem szüntelen magokkal hordják. Ha a' tekenősbéka fejét, farkát és lábait behuzta, életlen testhez hasonlít, legkisebb mozgás sem vétetik rajta észre, 's ily állapotban minden veszélytől ment.

Az orrán elől vannak orrlyukai. A' szányílás alól esik és egészen fülíg ér; a' felső álkapeza kívül nyulik az alsón. Külső fülök nincsen e' békáknak, hanem azon helyen, hol a' hallás organumi fekszenek, külön pikkelyek vagy teknőcskék által vétetnek észre. A' nagy szemek csak keveseknél állanak kinn.

A' teknő több kemény, fogas és inkább vagy kevésbé egymásba fogódzó szélű darabokból áll. Némellyik fajtánál a' hasteknőnek egyes darabjai kissé mozoghatók. Mind a' hát- mind a' hasteknőn pikkelyek vagynak, mellyek nagyságra, alakra és számra nézve csaknem mindeniknél különböznek.

Van tengeri, folyói és száraz teknősbéka, 's az elsőnek oly nagy fejük van, hogy a' tek-

nő alá nem egészen dughatják el. A' tekenős békák majd nagyok, majd kisebbek. A' legnagyobbak teknője négy öt láb hosszú, három négy szélességű, 's az ilyenek teste gyakran négy láb vastagságu közepe táján; a' fej 7—8 hüvelyk hosszú, 6—7 hüvelyk széles; a' nyak és fark majd oly hosszúk, 's egy oly' tekenős béka valami 800 fontot nyom.

A' tekenősbéka igen lassan nő 's úgy látszik igen sokáig él. Életereje felettébb nagy, 's a' híres *Niebuhrnak* azt beszélték Suratében, hogy ezen város baromkórházában tartatott szárazai tekenős béka 125 esztendő. Hónapokig elmarad nedves helyeken minden táplálát nélkül, 's feje' elvágása után még csak néhány nap mulva döglök meg.

A' tengeri tekenősbéka leginkább tengersással él 's más tengeri növényekkel, mint szinte csigákkal 's más tengeri átlatokkal. Ha szárazra megy, azt mondják, füvet 's más növényt is eszik. A' folyói és száraz tekenősbéka halakon és csigákon kívül egyéb férget is megemészt.

A' folyói és szárazai tekenősbéka' párosodása ugy történik mint az emlős állatoknál: 's a' him olyankor igen tüzes; de a' tengeri tekenős békáról még semmi bizonyos nem tudatik. A' tojászás mind a' három fajnál ugyan azon módon történik; a' nőskék igen termékenyek és nagy számu tojást raknak le. A' tengeri tekenősök lyukakat ásnak éjente a' tengerparti homokba, 's oda tojván, homokkal befedik 's a' nap' melegére bizzák kiköltését. A' legnagyobbak két óra alatt 200-at tojnak. Néhány hét mulva kikelnek a' tojások, 's az uj kelés egyenesen a' tengerbe szalad, ha a' parttól jó távolnyira tétetik is le. A' fiatal gyorsabban fut, mint a' vén. A' nőstény tekenősbéka különböző izben 1000 — 1200 tojást rak le, mint mondatik, esztendőnként. A' folyóbeli tekenősök is a' parti homokba ássák el tojásaikat. A' szárazon élők gödrökbe tojnak. A' tojások gömbölyűk, némelleykei' hosszukások, kemény bőrrel bevonvák, melly a' nedves pergamenthez hasonlít, nagyságra nézve pedig különböznek. Mind az emberek, mind az álatok gyakran felkeresik és megeszik.

Az itt lerajzolt két faj' egyike a) *zöld tekenősbéka*, és b) a' *Loggerhead*, *buta-teknős*

béka. Az első fajt leginkább eszik. A' forró éghajlati minden szigetek' partjain és minden szárazon nagy sokaságban találattik. Az ezen partokat környező zátonyok tengeri füvel benővék, 's e' vizi legelőkön, minthogy a' viz' felületéhez közel esvén, pusztá szemmel is láthatók, egész csoportban szemlélni tekenős békát.

Képünk azon módot és szokást ábrázolja, mellyel Kuba' partjain 's Éjszakamerika' szárazán fogatik a' tekenősbéka. Jóllehet tojásra az éjtel választják a' nőstények, ellenségeik ólalkodásait el nem kerülhetik. A' halászok éjtele közeledtével parton leselkednek rájuk, kivált mikor holdvilág van, 's midőn a' tengerből jönnek vagy abba visszatérnek, dorongokkal agyonverik, vagy hirtelen felforgatják. Ha a' tekenős béka igen nagy, több ember kívántatik felfordítására, 's gyakran emelcsőre is szorulnak. Három óránál kevésb idő alatt 40 — 50 tojással telt tekenősbékát forgathat fel néhány halász. Nappal biztos helyre viszik az éjjente megfogdosottakat. Felmetelik 's a' hust és tojásokat besózzák. Néha egyetlen egy tekenősbékából 30 messzelynél több sárga vagy zöldes olajat nyernek, melly égetésre, vagy fris korában többféle ételekhez használtatik. Néha a' fogott tekenősbékákat hátaikon elvoncsolják valami varnába, hol adandó alkalomkor használásig tartatnak. A' szárazai tekenősbékák töbnyire magoktól vissza fordulhatnak, ha az ember őket hátra fordítja, mi a' tengeriekénél nem szokott megenni.

A' nyugotindiai' és Bahama szigeti tekenős béka halászok, kik ezen állatokat Kuba 's a' szomszéd szigetek partjain fogdossák, rendszeren hat hetek vagy két hónap alatt végzik el megakodásukat. Azután a' besózott tekenősbékával hazatérnek, hol az mind a' fejéreknek mind a' feketéknek eledelül szolgál. Ez a' besózott tekenősbéka szükséges élelmi czikkely az amerikai gyarmatokban.

A' tengeri hajósoknak épen oly nagy jótémény a' tengeri tekenős béka hajózásaikban, mint a' tengeri városoknak fényüzési czikkelyök, mellyekben a' drága leves ebből készittetik. Londonban egy adat ilyen leves valami 2 pengő forintba kerül.

Az emberen kívül igen veszedelmes ellensége még a felnőtt tekenős békának a falánk czápahal, melly az ily nemű állatokat is elnyeli.

Pamut használása égett sebre.

Nem könnyen van az ember más szerencsétlenségnek úgy kiteve, mint a megégésnek vagy megforrózásnak. Majd mindennap hallunk ily balesetet a köz életben.

A megégés és forróság misége ugyan az. A folyós vagy vastag állomány türethetetlen heve okozza a sérelmet mindeniknél. Hathatós gyógyszer feltalálásán kellene tehát igyekezni, melly a hőség által szerfelett megrontott vagy sértett tagnak épségét visszaszerelhetné.

Az itt ott szokásos gyógymódok igen különbözők; ket osztályuk leginkább, tudnillik *enyhítők*, vagy *ingertők*. Az utóbbihoz tartozik, terpentinszesz, borszesz, pálinka és egyéb használása, mellyel az égott tagok nedvesíttetnek, míg a közvetlen fájás alábbhagy és az épülés sajtása a természet részéről elkezdődik. Akkor ír és lágyító borogatások rakatnak fel. Maga a hőség is használtatott néha égéseknél ellenszerűl, és bármely különösnek tetszhetik, némelyek közelre tartják a tüzhöz égott részeket, hogy a forróság munkálatját eloszathassák. Az ellenszerek enyhítő osztálya hideg vizet, jeget, tojást, olajt és pamutot foglal magában.

A pamut sok gyógyszer használatát kipótolni ígérkezik az égéseknél. Ezen tekintetben Amerikában használtatott először, mint mondják, mi nem is hihetetlen, minthogy még nem régóta van szokásban, a pamut pedig azon földön terem és műveltetik. Gyógyító erejének felfedezése történetből eredt: egy pamuttal foglaltoskodó asszony gyermeke, ugyan is, tetemesen megforrózta magát főző vízzel; az anyának senki sem lévén segédül közel, halálos aggodalmában pamutra fekteté gyermekét a földön, mint legpuhább és gyöngédebb aljra, és elsiete orvost hívni. A falu orvosa azonban nem vala othon. A szegény anya visszatértekor azt látta, hogy gyermeke fetrengött a

pamutban és égott tagjai azzal beleplezödtek, mi úgy látszott, nagy enyhítésére volt, mert a gyermek megszűnt sirni és egészen vidám vala. Néhány óra elmult az orvos érkezteig, de mint-hogy a gyermek folyvást nyugodt volt, a pamut pedig erősen a sebesült helyekhez ragadt, ezt az anya levéttetni nem akarta. Tíz és tizenkettedik nap közt magától kezdde lehullni; tízenégy napra az égés után az utolsó is lesvén, tökéletes meggyógyulást mutatott; ráncz és veresség nélkül, vagy is egészen természetes állapotban lévén a bőr.

A pamuttal gyógyítás azóta Angol és Skótország egy részén elterjedt. Mint gondolható, tudományos vizsgálódások oly karba helyhezék az orvost, hogy megmutathatja, mint kelljen égésekre legcélzatosban fordítani a pamutot, valamint azt is, hol és meddig találtathatók hasznának határai.

Az égés nagyobb vagy csekélyebb miségére nézve négy mértéket vehetni fel. 1) Ha az égés legkönnyebb nemű, megtartja a bőr természeti színét és hójagtalan marad. 2) Ha kissé erősebb, elválik a felső bőr és hójagok támadnak. 3) Ha még erősebb, az alólfekvő bőr általegett és olyan tapintásu mint cserzett bőr. 4) Ha a sütés leghevesebb nemű, nem csak az első bőr perzselt, hanem az alatta való részek is közelebb vagy távolabb aszaltra égvék, következőleg érzéktelenek. A negyedik esetnél keveset használ a pamut, és ezen tekintetben csak a három elsőről szólhatunk, különösen pedig a második és hamadikról. Kénytetünk olvasóinkat igen emlékeztetni, hogy itt is, mint minden más orvoslásnál, mindenkor legbiztosabb, a hol csak megeshető, értelmes emberekhez folyamodni. A nem-orvosnak mindig ellenszegülő nehézség a betegség vagy sérelem egyik osztályának másiktól megkülönbözése: minthogy azonban égések és forróságok közvetlen segílyt kívánnak, előadjuk a módot, mint kelljen a pamutot használni gyógyász nem létében.

Azt ugyan is minél előbb a sérült részre kell tenni, és ha hójagok mutatkoznak, nem szabad kinyitattniok. Hol nagy idővesztéség nélkül történhetik, vékony rétegekre kell tépdelni, ezeket a szenvedő tagra rakogatni egymásra, míg puha leplet képeznek, melly, ha erősen megnyomatik, mintegy hüvelyk vastag-

ságú legyen. Azután, hogy a' pamut le ne essék, bekötetik, de nem szorosan, hogy nyomása fájdalmat ne okozzon; mivel nincs egyéb czélja a' pamut' helyén tartásánál.

Ez megléven, megtörtént a' legfontosabb, 's nincs egyéb tenni való, ha ugyan a' pamut ráragad és szárad a' szenvedő tagra. Ha pedig egy rész akár a' hójagokból folyó nedv, akár összegyűlő genyetség miatt megnyirkosodnék 's egy két nap olyan maradna, vigyázva levenni szükséges a' pamutot és szárazzal kipótolni; ezt addig folytatván, míg a' gyógyulás elkövetkezik.

A' pamutnak égésekre hatásmódja igen világos: a' levegőt nem bocsátja közel 's a' beteg részt puha 's meleg lepel alatt tartja. Ezen védelem alatt hamar visszapótolja a' szenvedett kárt a' természet' gyógyító ereje; mert a' mindennapi tapasztalás tanítja, hogy ép testalkatu személyek' égéseinek gyógyításakor minél kevésbé állunk azon természeti erőnek utjába, annál hathatósabban nyilvánosul. —

N a p l ó.

Aprilis' 19-kén 1810. Lázadás a' spanyol déli Amerikában, melly az anyaországtól el akar válni. Kiűtött Caraccas tartományban, az új granadai királyságban. Congressus Caraccasban. A' general kapitány fogságba tétetik. Buenos-Ayresben egy Junta áll fel, de Monte-Video és Cordova a' spanyol kormányhoz hívek akarnak maradni, 's Buenos-Ayressel belháboruba keverednek. — 1560. Meghal Melanchton Filep.

— 20-kán 1809. Ütközet Abensbergnél (Napoleon főherczeg Lajos ellen) az ausztriaiak vesztenek. Az alatt főherczeg Károly beveszi Regensburgot, 's

a' 65. számú francia ezredet elfogja. — 323. (Kristus' születése előtt) meghal Nagy Sándor, Macedonia' királya.

Aprilis' 22-kén 1821. A' 85 esztendő's görög patriarcha *Gregorius* felkasztatik Konstantinápolyban az oltártól huzeltatván el a' szultán' parancsára. Utóbb számos görögök megöletnek, sok keresztény templom feldulatik. — 1724. születik Kánt. 1699. Meghal Racine János, a' költő.

— 23-kán 1689. Az angol parlament II. Jákob királyt leteszi a' trónról. — 1564. születik Shakespear, Angolország' legnagyobb dramatikus költője. — 1616. Meghal Shakespear. — 1539. Első evangelica praedicatio Dresdában.

— 24-kén 1820. A' spanyol király VII. Ferdinánd parancsolja egy decretumában, hogy az iskolai gyermekek az alkotmány olvasására taníttassanak; ennek főczikkeit a' papok magyarázgatják vasárnapokon, 's az egyetemekben közleczkék tartatnak róla. — 1814. Auszriában egy diszjel' verése rendeltetik, babérkoszorúval kerített kereszt formában, elfoglalt álguykból, a' Franciaország elleni háboruban szolgált személyek' jutalmául (Arczlapja: Libertati Europae asserta 1813/1814. Hátlapja: Grati, princeps et patria. Franciscus Imp. Aug. —

— 25-kén 1811. Napoleon Francia és Olaszország' minden püspökeit meghívja Párisba nemzeti Conciliumtartásra. — 1634. XIII. Lajos király' parancsára keresztül húztatik az első meridianus Ferro szigetén. — 1595. Meghal Torquato Tasso.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal betűjével és költségén.